

IMRE LÁSZLÓ

Öncenzúra és messiánizmus, önkritika és cenzúra

MÁRKUS BÉLA SARKADI-MONOGRÁFIÁJÁRÓL

ÉS – ÉRINTŐLEGESEN – IRODALOMTÖRTÉNETI ÉS ELMÉLETI DILEMMÁKRÓL

Mindig is nyilvánvaló volt a kultúra tanulmányozói számára az, hogy az összes irodalmi periódusnak van egy speciális hagyomány-kepe (újabb terminológia szerint recipiáló perspektívája), melyben sajátos igények szerint jelöltetnek ki az értékek. Ezért Adynak inkább Reviczkyre volt szüksége, mint Aranyra. Füst Milánnak és Kassáknak inkább Berzsenyire, mint Petőfire. Erdélyi Józsefnek és Illyésnek inkább Petőfire, mint a nyugatosokra. Hasonlóképpen az elmúlt két-három évtized magyar prózája több inspirációt merített Ottlikból, Mészölyből, Mándyból, mint Németh Lászlóból, Déry Tiborból vagy Sarkadi Imréből. Ugyanakkor alighanem tévedés lett volna, ha az irodalomtörténet (s pláne az iskolai oktatás) annak idején Reviczkyt állította volna előtérbe Arany, majd Berzsenyit Petőfi, illetve Petőfit a *Nyugat* első nemzedéke rovására. Nem kevésbé lenne méltánytalan ma a magyar próza olyan nagyjait, mint Tamási, Örkény, Sánta Ferenc stb. narratológiai aktualitásuk időleges háttérbe szorulása miatt részesíteni „hátrányos megkülönböztetésben”.

Márkus Béla monográfiája (*Átdolgozások kora*) részben azért érdemel figyelmet, mert Sarkadi és a sematizmus viszonyát taglalva manapság kevesebbet emlegetett szerzőről szól, részben azért, mert munkája (deklarált szándék nélkül is) azt bizonyítja, hogy a téma és bizonyos (többnyire másfajta szerzők esetében alkalmazott) eljárások nagyon is megférnek egymással, sőt éppenséggel ilyesfajta témák kutatása mutathatja meg eme elméleti képletek használhatóságát. Írásunk, mely Márkus Béla Sarkadi 1948 és 1953 közötti pályaszakaszának szentelt monográfiájáról szól, ily módon másról is beszélni akar ennek kapcsán. Méghozzá úgy, hogy két (reméljük, nem szervesenül kapcsolódó) részre bomlik.

*

A könyv tárgyát inkább az alcím fejezi ki: *Sarkadi Imre és a sematizmus*. Ennyiben a főcímet nem is tarthatjuk igazán szerencsésnek. A monográfiának csekély hányada szól az átdolgozásokról, arról nem is beszélve, hogy a borítón szereplő cím nemigen tájékoztat a könyv tartalmáról.

Márkus Béla úgy követi végig Sarkadi pályáját a fordulat évétől Sztálin haláláig, hogy irodalompolitikai áttekintést műelemzés, életrajzot általánosabb eszmetörténeti fejtegetés követ. Sarkadi paraszti témájú műveit sorra véve válik szemlélhetővé az öt-éves fejlődés, illetve „visszafejlődés”, melynek során a falusi politika sablonjaival, a párt által igényelt ábrázolásmóddal szemben autonómiáját sokáig megőrző író éppen a korszak végére válik (különböző késztetések és önszugesztio hatására) a dogmatizmus képviselőjévé.

A monográfia egyik fő érdeme az a filológiai alaposág, amellyel pártdokumentum, magánlevél, felszólalás, kritika stb. egyaránt a valós helyzet megértetésének szolgálatába állítódik. Márkus Béla (úgy tűnik föl) mindent tud a korról és Sarkadiról, s a té-

nyeket tárgyilagosan csoportosítva igazodik el a kor irodalmi útvesztőiben. (Megjegyzendő: minden kor irodalma „útvesztő” bizonyos fokig, de a magyar sztálinizmus időszaka kiváltképpen az, minthogy szüntelen éberségre int a nyilatkozatok és művek őszintétlensége, manipuláltsága.)

A filológiai oknyomozás „pikantériája” sok esetben az, hogy az e korban megnyilatkozók további életútja, esetleg akkori álláspontjuktól messze kanyarodó magatartása e dokumentumok életszerűségét, töprengésre készítő elevenségét fokozza. A már elfeledettek mellett Nagy Péter és Gimes Miklós, Pándi Pál s Kónya Lajos, Szabolcsi Miklós és Méray Tibor, Király István és Aczél Tamás (és persze sokan mások) e korbéli szereplése válthat ki érdeklődést a mai olvasóból.

S ez mindjárt elvezet ahhoz a kérdéshez, hogy kiknek és miért érdekes és fontos ez a könyv. Hiszen (s ezt nemcsak az idősek, de a Márkus Béla nemzedéke sem érzékeli igazán) valójában roppant távoli eseményekről van szó. Gondoljuk meg: Adyék nemzedéke milyen ingerülten vette tudomásul a kiegészítés évtizedére való hivatkozásokat. Az 1950-es években eszmélkedők pedig milyen meghökkenve tapasztalták (tapasztaltuk), hogy az előttük járók a tízes évekről mint jelenvaló múltból beszéltek. Holott a ma húsz-harmincévesek számára éppily távoli messzeségben van az 1948 és 1953 közötti korszak.

Tudomásul kell tehát venni, hogy maholnap fél század választ el bennünket e kortól, ami bizony jócskán megváltoztatja az értelmezés mikéntjét. Míg egyeseknek egyszer s mindenkorra a sztálinizmus, illetve a tőle való megszabadulás (ez a folyamat kinyúlik egészen a 60-as évek végéig) mindennek a lényege és magyarázata, addig a fiatalabbak számára – szükségképpen – a 70-es évekbeli paradigmaváltás előtti időszak (s pláne a szematizmus) egy rövid és jelentéktelen, sőt viszolyogtató periódus, amelynek vajmi kevés tanulsága van a ma és a holnap számára. S bár e korszak vizsgálatának, filológiai-irodalomtörténeti feldolgozásának fontosságát aligha tagadja bárki is, mégis szükség van olyan beállításokra (s a Márkus Béláé ilyen), amelyek a korszakon túlmutató általános, mentalitástörténeti vagy irodalomtörténeti dilemmák taglalására mutatják alkalmasnak a szematizmus korát.

Az *Átdolgozások kora* azért izgalmas könyv, mert a történelem felidezésére szüntelenül rávetül a ma nézőpontja. Arról olvasunk például, hogy ma már mosollyal szemléljük a „propagandisztikus-agitatív-utilitarisztikus irodalomfelfogásnak a komolyan vétele, amely az irodalmat a tanítás, a nevelés, a meggyőzés, a mozgósítás eszközének vélte” (8.). S ez nyilvánvalóan így is van annak ellenére, hogy elmúlt évszázadok legnagyobb géniuszai közül sokan (Dantétól Tolsztojon át az egész keresztény művészetig) e „nevetséges” dogma szellemében alkottak, s ez cáfolni látszik azt, hogy eme fel fogás jegyében nem szülehetnek halhatatlan alkotások.

Márkus Béla ezúttal úgy lép túl a sablonokon, hogy azokat az általánosabb elveket keresi, amelyek a sztálinizmus korában csakugyan katasztrófális torzulásokhoz vezettek. Tehát nem általánosságban „átkozza ki” a nevelő szándékú irodalmat (amit meg sem tehetne, ha konzekvensen gondoljuk végig a kultúra történetét), hanem arra kíváncsi, hogy milyen hamisítások, manipulációk révén sikerült jobb sorsra érdemes tehetségeket egy általános igazság hamis aktualizálásával tévútra vezetni.

A magyarázatot (persze nem ő először) a „hítszerű szocializmus” jelenségében találja meg. Abban, hogy a sztálinista propaganda lényegében a kereszténység (és más világmegváltó ideológiák) lelki és pedagógiai mechanizmusait vette át. (Márkus Béla nem utal rá, de hisz ez elég közismert is, hogy például Petőfi forradalmi egzaltációja ugyan-

ezt a messianisztikus magatartást képviseli, s az sem titok, hogy a bolsevik fanatizmusnak éppúgy a felvilágosodáskori, illetve jakobinus boldogság-utópia a forrása, mint a Petőfiének.) Az érdekes itt magának a gondolkodástörténeti szituációnak a rekonstruálása.

Ennek során Márkus Béla nem éri be a „hatalmi diskurzus”, a „sztálinista diktatúra” unos-untalan való megbélyegzésével. (Mint ahogy a reformáció „képpromboló” fanatizmusát sem lehet pusztán hatalmi kérdésként kezelni, annak a mélyén is ott lapangott valami általánosabb, hogy ne mondjuk „alulról is jövő” szándék.) A „pozitív hős” kívánalmát sem célszerű egyszerűen csak esztétikai badarságnak tekinteni. Persze a marxista-leninista irodalompolitikusok nemigen hangsúlyozták ezt, de ennek is vannak evangéliumi gyökerei, s Szent Ágostontól Johann Sebastian Bachig egyáltalán nem paralizálta az európai kultúrát az afirmatív magatartás. Márkus Béla érdeme éppen az, hogy a folyamatot követi végig, melynek során a szolidaritásból gyűlöletkeltés, a világboldogításból hazugság és embertelenség lesz.

Nem tartozik szorosan a tárgyhoz, s szerzőnk nem is tér ki arra, hogy az egész XIX. századi utópista szocialista eszmekör közvetlenül érintkezik az evangéliummal, s az sem véletlen, hogy Petőfi művének a címe is *Az apostol*. A sztálinizmusnak eme ceremóniális értelemben vett „vallási” jellegéhez aztán egészen esetleges körülmények is hozzájárulhattak: a tömegbefolyásolás másutt bevált módszereinek átvételétől (a náciizmus külsőségeihez sokban hasonló módon) addig, hogy a pravoszláv papi szemináriumba járó Sztálint közvetlen hatások is érthették.

S itt nem pusztán analógiák sorjáztatásáról van szó. Hogy ti. lám a bolsevik diskurzus ilyen meg ilyen elemeket vett át a katolicizmustól: pl. gyónás – önkritika. Hanem arról is, hogy ezen vonások meglétével magyarázható részben: miért is hathattak ezek az eszmék ilyen nagy mértékben. A munka középponti kategóriává avatása egyáltalán nem riasztotta például a protestáns neveltetésűeket, s a magántulajdon-ellenesség sem lephette meg azokat, akik Krisztus tanításait komolyan vették. Nyilvánvaló, hogy a magyar értelmiség széles rétegei idegenkedtek 1945, s különösen 1948 után az erőszaktól, a hazugságoktól. De mégiscsak felcsillant a reménye egy igazságosabb társadalomnak a Horthy-rendszer anakronisztikus világa és a háború, a fasizmus borzalmai után. Statisztikák aligha készültek, de nagyon is valószínű, hogy ezen az úton került a „hiteles szocializmus” vonzáskörébe sok egykori Karácsony Sándor vagy Németh László tanítvány.

Természetesen a könyv nem csupán politikáról, eszméről és irodalmi életről szól, hanem művekről. (Sajnos, a Sarkadi életműnek nem éppen java terméséről.) Tehát irodalmi, műfaji, sőt nyelvi stb. kérdésekről, irodalomfejlődési, irodalomhagyományozási problémákról. Hiszen Sarkadinak is voltak mesterei (Móricz, Németh László), akiket követett. Márkus Béla szerint itt nem érvényesül az a mechanizmus, melynek megfelelően a megelőző ízlésidéáltól való elhasonulás lenne az alaptörekvése minden új nemzedéknek. (Ezt a szolidan hégelianus fejlődéskoncepciót az orosz formalisták fogalmazták meg legérvényesebben.) A monográfia szerint: „Az ötvenes évek nem is tegnapi, hanem sok esetben tegnapelőtti ízlésidélokot tűzött a zászlajára: törekvéseit aligha jellemezte a kísérletezés, az új utakat keresés, az eltávolodás-elhasonulás.” (69.) Nos, ez meg is látszik a korszak irodalmának színvonalán és időállóságán. De az a bizonyos elhasonulási törekvés mégiscsak fellelhető. Nagyon is sokmindennel fordulnak szembe a kor írói. Déry realista remeklései (kissé későbből a *Szerelem*) önnön avantgarde korszakával. A direkt politizálás, a szociológiai-szociográfiai átszövöttség a *Nyugat* gyakran ostorozott individualizmusával és esztéticizmusával. Arról nem is beszélve,

hogy a szocialista realizmust tudatosan vállalók úgy képzelték: az egész megelőző „dekadens” korról szemben hoz tökéletesen újat az ő, „jövőtépítő” irodalmuk.

Márkus Béla irodalomtörténeti módszere és modora lényegre irányuló és eredményes. Minden állítását bizonyítékok sorával támasztja alá, konklúziói mértéktartóak és igazolhatóak, pontos és érzékletes fogalmazása pedig mindig meggyőző. Keresve is nehéz találni olyan passzusát (pedig a kritikust erre ösztönzi ambíciója), mely ellentmondásra ingerelne. Mutatóba mégis hadd idézzünk egy ilyen is (talán többet nem is nagyon tudnánk említeni): erőltetettnek mutatkozik az „egzisztencializmus a sematizmusban” okfejtése. Az ugyanis, hogy a *Rozi* vagy az *Út a tanyákról* szereplőit is az a dilemma foglalkoztatja, hogy „a bukás, a szegény, a rossz hogyan fordítható át győzelembe, büszkeségbe, jóba, miként lehet a vereségből erőt meríteni, tőkét kovácsolni” (184.), még egyáltalán nem közelíti e műveket az egzisztencializmushoz, hiszen olyan általános dilemmák ezek, melyek többezer év irodalmából kimutathatók. Persze, az mondható: érződik e sematikus műveken, hogy írójuk egyszer már átment az egzisztencializmus iskoláján. Ám sztálinista sematizmusnak és egzisztencializmusnak oly más a világképe, emberszemlélete, hogy együttes létezésük már-már képtelenség. (A zavar oka részben az lehet, hogy a magyar szaknyelv az egzisztencializmust, amely filozófiai áramlat, irodalmi jelentéssel is használja, s a róla szóló monográfiát beillesztették az izmusok sorozatába.)

A dolog alighanem úgy áll, hogy amiképpen a felvilágosodás korának és filozófiájának voltak klasszicista, rokokó, szentimentális stb. stílusban alkotó írói, ugyanúgy az egzisztencialista filozófiának is vannak realista, parabolikus (Camus), abszurd (Beckett) stb. modorban író követői. Ezzel Márkus Béla is tisztában lehet, hiszen nem a tételes filozófia, s nem is az egzisztencializmushoz kapcsolható írók hatásáról beszél, hanem az egzisztencializmus lényegét klímában, légkörben, magatartásban próbálja megfogni. Van is igazság abban, amit a sartre-i emberképről mond, amely szerint az ember „először létezik, önmagára lel, feltűnik a világban – és csak azután definiálhatja önmagát, miután megragadott és megvalósított egy tervet, amit viszont az öntudat, a ráció helyett a szorongás, a félelem, a bizonytalanságérzet körvonalaztatott vele”. (185.) Érvényes is lehet ez Rozira és Fekete Antalra, mégsem igazán adekvát magyarázat, mert túlságosan általános képletet alkalmaz, mely specifikusan ezekről a művekről keveset mond.

*

Valamikor (boldog idők!) egy irodalomtörténeti monográfiának az eredményeit tették mérlegre, esetleg vitatták felfedezéseit, megrótták tévedéseit, azaz: azt nézték, mivel vitte előre a szaktudományt. Manapság sok esetben a legelső kérdés a módszerre vonatkozik, s arra, hogy a szerző mely irányzathoz tartozik. Nos, Márkus Béla könyvének esetében ez utóbbira nehéz megnyugtató választ találni.

Első (és felületes) pillantásra bizonyára (sokan) valamiféle neopozitivistáknak teljesítményt látnának munkájában. (Tudomásom szerint: vezető európai irodalmakban egy ilyen minősítéssel még egyáltalán nem mondtak rosszat vagy elmarasztalót.) Szerzőnkben csakugyan van adatgyűjtő hajlam. Abban viszont eltér a pozitivistáktól (és XX. századi utódaiktól, a strukturalistáktól), hogy nem idegenkedik az értelmezéstől, merészen és tud értékelni. Olyannyira, hogy néha az a benyomásunk: jobban érti Sarkadit, mint az önmagát megérteni tudta.

Rengeteg külső tényezővel operál (ez is pozitivistáknak vonás), oly módon azonban, hogy egyáltalán nem kerül szembe a „szövegszerző” irodalomértelmezés doktrínájával.

Tömerdek irodalmi hatást vesz például számba a Sarkadi szövegekkel kapcsolatban. De azzal is tisztában van, hogy nem független társadalomtörténeti, politikai, életrajzi stb. tényezőktől az, hogy milyen művekkel kell számolnunk a szövegmögöttesben.

Akár azt is fel lehet tételni róla, hogy abból a tételből indul ki: az irodalom történetisége az író (a mű) és a közönség (Sarkadi esetében a kritika és a hivatalos irodalompolitika) általunk kikövetkeztetett elvárásai horizontjai közötti távolságból rekonstruálható. Am e feltételezés némileg félrevezető. Elképzelhető ugyanis, hogy nem a recepcióesztétika hatott Márkus Bélára (ámbar valamilyen mértékig bizonyára hatott), hanem egy jóval korábbi felismerés ihlette meg: író és közönség (irodalompolitika) viszonyára vonatkozó ellentmondások vizsgálatát végezte el ily módon.

Egy bizonyos (s ehhez valóban felesleges Márkus Bélának Jausshoz fűződő viszonyát kémlelni): a nevezetes *Az irodalomtörténet mint az irodalomtudomány provokációja* negyedik pontjához kapcsolódva (vagy nem kapcsolódva, de annak szellemében) szerzőnk végig egyebet sem tesz, mint azt a történeti szituációt kívánja rekonstruálni, amelyre a Sarkadi művek válasz gyanánt születtek meg. Pontosabban: a Sarkadi szövegek korabeli jelentéstulajdonításai és mai értelmezhetőségük viszonyáról (hogy divatos kifejezéssel éljünk) szól a történet.

Rendre alkalmazza Márkus Béla (idézet- és terminuszhatagok nélkül) a recepcióesztétikának azt a tételét is, amely szerint a műbe foglalt jelentés csak jóval a mű megszületése után (talán csak ma, talán csak holnap, talán sosem) válik nyilvánvalóvá. Azt meg egyenesen oda lehetne írni mottónak az *Atdolgozások kora* több fejezete fölé, amit Kulcsár Szabó Ernő állít: „mindaz, ami a copyright-elv nézetéből szerzői produkcióként jelenik meg előttünk, sokkal inkább egy-egy korszak irodalmi-művészeti tudatának, stíluskonfigurációinak, irodalmi diszkurzusrendjének és lehetséges alkotásmódjainak a szerzői alkotásban megvalósult aktuális interakcióiból származtatható, mintsem a mítoszi távolságokban elgondolt hozzáférhetetlen egyedi originalitásból.” S az megintcsak felesleges kérdés, hogy a két szerző közül melyik lehetne elégedettebb: Márkus Béla, amiért széleskörű bizonyítási eljárással produkált kutatási eredményeinek teoretikus summázata is rendelkezésére áll, vagy Kulcsár Szabó Ernő, aki tételének gazdag és konkrét bizonyítását láthatja e kitűnő Sarkadi monográfiában.

Természetesen nem idézi szerzőnk Gadamert (holott a tárgyalt korszakban is szóka volt egy-egy „klasszikus”-ra való hivatkozással indítani), de amikor a hitszerű szocializmusról beszél, amikor az emberek vallásszerű igényeit kielégítő messiánizmusnak Sarkadira tett hatását taglalja, akkor remek igazolását adja (amennyiben a hitszerű szocializmust kiváltó okok átélésére késztet) annak a gadameri tételnek, hogy „csak akkor értünk meg valamit, ha értjük a kérdést, amelyre válasz, és igaz, hogy az így megértettek értelme nem marad elkülönülve a mi gondolatunktól. Ellenkezőleg: annak a kérdésnek a rekonstrukciója, amelyből egy szövegnek mint válasznak az értelmét megértjük, átmege a mi saját kérdésfeltevésünkbe. Mert a szöveget egy valóságos kérdésre adott válaszként kell megérteni”. Márkus Béla könyve valóban segít megérteni az 50-es évek embereinek, s általánosabban, a magyar sztálinizmus kora literátorainak önmegértését. S ezzel a jelen emberét segíti hozzá önmaga tegnapi, tegnapelőtti énjének jobb megértéséhez. Hiszen a ma legfiatalabbakat leszámítva a többséget váltig foglalkoztatja a kérdés: mivel és hogyan kellett, miért és miképpen lehetett azonosulni több évtized szocialista irodalompolitikájából.

Amikor tehát szerzőnk Sarkadit és kortársait akarja megérteni és megértetni, több nemzedék önmegértését is szolgálja. Ricoeurt idézve: „Minden interpretáció arra törek-

szik, hogy egy bizonyos eltávolodást és távolságot győzzön le: azt, amely az értelmező és aközött a már letűnt kultúra között feszül, amelyhez a szöveg tartozik. Azzal, hogy legyőzi ezt a távolságot, azzal, hogy a szöveg kortársává válik, az egzegéta magáévá teheti az értelmet: az idegent sajátá, a sajátjává akarja tenni, vagyis amikor a másik megértésén fáradozik, saját magát akarja jobban megérteni.”

Az *Átdolgozások kora* azonban leggyakrabban az ún. empirikus irodalomtudományt idézi emlékezetünkbe, amely a szövegközpontú teóriákkal szemben az irodalmat társadalmi cselekvési modellként interpretálja, s eközben olyan irodalmi kódokat alkot, amelyek egyike (a közvetítés kódja) azokkal a módosításokkal foglalkozik, amelyeket a mű kiadói, szerkesztői, cenzori stb. tevékenység következtében szenved el. Márkus Béla vizsgálódásai – természetesen – leginkább a politikai cenzori kódra, illetve arra a fajta öncenzúrára vonatkoznak, melyek arra készítették Sarkadi Imrét, hogy bizonyos elvárásokat, illetve tiltásokat eleve számításba véve alkosson. Az „előre vivő erők”-ről, a „haladás”-ról szajkózó szektás-dogmatikus politika olyan mértékig sulykolta bele Sarkadiba például a narodnyikság bűnét, hogy ez állandó befolyásolója lett alkotó munkásságának. A könyv legszenzációsabb példája az önmanipulációra, az öncenzúrára mégis B. Nagy László esete. A kitűnő kritikus és barát elhallgatta a *Gál János útjához vezető pályaszakasz* művészileg gyarló, sematikus műveit, s ezzel a korszak eme kiemelkedő művét (akaratlanul is) előzmények nélkülinek mutatta.

Ezek után feltehető a kérdés: a monográfiának valóban az az egyik érdeme, hogy az elmúlt évtizedek teoretikus irányzatainak alkalmazhatóságáról győző meg? Aligha. Inkább arról van szó, hogy valóban túllépett a műelemzések divatján. (Ha a művek „szövegcentrikusan” érdekelték volna, aligha ezt a korszakot választja.) Foglalkoztatja viszont a parasztíró fogalma, az, hogy mit értettek ezen 40–50 évvel ezelőtt, s mit érthetni ma: milyen írói beállítódás társult ehhez akkor, és milyen olvasói beállítódás köti hozzá ma.

*

Ha netán valaki azt gondolná, hogy csupán e sorok írójának játékos kedvéből esik szó Márkus Béla könyve kapcsán Jausrról vagy másokról, azt bírja jobb belátásra, hogy szerzőnk már a bevezetőben ezt írja: „Szükségessé vált annak a recepcióesztétikai műszóval: kérdéshorizontnak a rekonstruálása, amely mindenek előtt az egykori intézményesült befogadás, például a kritika alapján végezhető el.” (8.) S ha a „kérdéshorizont” helyett az „elvárási horizont” terminust alkalmazzuk, akkor még nyilvánvalóbbá válik: a sematikus korszak kutatása szerfölött hálás terep ilyesfajta vizsgálódások számára. (Természetesen, a korszak „elvárási horizont”-ja sem egységes, amint erről Hubay Miklós bírálatáról szólva oly izgalmasan szól szerzőnk.)

Végezetül: mindazok tévednek, akik azt gondolják, hogy e tanulmány szerzőjének célja az irodalomtörténet és elmélet közötti vita bagatellizálása, netán az ezen ellentét élezésén fáradozó kollégák nevetségessé tétele, vagy az, hogy borsot törjön Márkus Béla orra alá azáltal, hogy „szövegidegen” citátumokkal igyekszik őt „rossz hírbe keverni”. (Mindaz, ami ilyesmire mutatna, véletlen műve.) Ezen írás célja nem több és nem kevesebb, mint az olvasók figyelmébe ajánlani az *Átdolgozások korát*, jellemezni azt, kiemelni értékeit, rámutatni vitatható pontjaira, s emellett beszámolni arról az olvasói tapasztalatról, hogy e hagyományosnak mutatkozó tudományos mű mennyi mindent illusztrál bizonyos újnak tekintett elméletekből. De ez sem Márkus Béla, sem az adott elméletek dicsérete nem kíván lenni. Inkább számvetés azzal, hogy mi mivel és ki kivel állítható szembe, s ebből mennyi haszna származhat a köznek. (*Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1996.*)